

19. Методическое письмо «Об особенностях проведения судебно-бухгалтерских экспертиз в строительных организациях». – М. : Всесоюзный научно-исследовательский институт судебных экспертиз, 1972. – 35 с.

20. Веренич И.В. Использование специальных знаний в процессе расследования преступлений, совершенных в сфере строительства, эксплуатации зданий и сооружений: дис. ... на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность» / И.В. Веренич. – М., 2010. – 179 с.

21. Флоровский М.Ю. Расследование хищений денежных средств в строительных организациях: автореф. дис. ... на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; судоустройство; прокурорский надзор; криминалистика» / М.Ю. Флоровский. – М., 1989. – 24 с.

22. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>

23. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики: [монографія] / [В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін.]; за ред. В.Ю. Шепітька. – Х. : Право, 2006. – 624 с.

УДК 343.1

МАНДИЧЕВ Д.В.

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОРГАНІВ СУДДІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті проведено сутнісну характеристику органів суддівського самоврядування в Україні. Досліджено історичні умови виникнення та розвитку органів суддівського самоврядування; визначено їх поняття та правову сутність; на підставі аналізу науково-правових джерел визначено особливості правової природи органів суддівського самоврядування в Україні в декількох аспектах – з точки зору організації та функціонування.

Ключові слова: *судова система, суддівське самоврядування, поняття, сутність.*

В статье представлена сущностная характеристика органов судейского самоуправления в Украине. Исследованы исторические условия возникновения и развития органов судейского самоуправления; определены их понятия и правовая сущность; на основе анализа научно-правовых источников определены особенности правовой природы органов судейского самоуправления в Украине в нескольких аспектах – с точки зрения организации и функционирования.

Ключевые слова: *судебная система, судейское самоуправление, понятие, сущность.*

In the article the intrinsic characteristics of judicial self-government in Ukraine. Researched historical conditions of emergence and development of the judicial authorities; defined their concept and legal nature; based on the analysis of scientific and legal sources of the peculiarities of the legal nature of judicial self-government in Ukraine in several aspects - in terms of organization and functioning.

Key words: *judiciary, judicial authorities, notion of the essence.*

Вступ. Суддівське самоврядування є однією з гарантій забезпечення незалежності суддів. Діяльність органів суддівського самоврядування має сприяти створенню належних організаційних та інших умов для забезпечення нормальної діяльності судів і суддів, утверджувати незалежність суду, забезпечувати захист суддів від втручання в їхню діяльність, а також підвищувати рівень роботи з кадрами у системі судів [1]. Окрім цього, органи суддівського самоврядування відіграють важливу роль в сфері організації і управління судами. Однак, незважаючи на означене, правова сутність органів суддівського самоврядування залишається недостатньо дослідженою в сучасній науковій літературі.

Актуальність теми дослідження підтверджується тим, що нині в науковій літературі більша увага приділяється загальним проблемам діяльності органів суддівського самоврядування, однак сутнісна характеристика цих органів проводилась науковцями лише фрагментарно, що обумовлює важливість та своєчасність даної статті.

Окремі аспекти проблеми діяльності органів суддівського самоврядування досліджували такі вчені, як: О.В. Білова, М.Й. Вільгушинський, С.Ф. Демченко, Н.Ю. Задирака, О.М. Коротун, В.І. Косарев, С.Р. Леськів, Л.М. Москович, І.В. Назаров, Л.М. Ніколенко, П.Ф. Пилипчук, А.В. Помазанов, О.І. Потильчак, О.В. Ул'яновська, В.І. Шишкін та багато інших. Однак, на сьогоднішній день відсутні комплексні дослідження, присвячені визначенню правової сутності органів суддівського самоврядування в Україні, що ще раз підкреслює важливість та актуальність запропонованої теми.

Постановка завдання. Метою статті є визначення правової природи органів суддівського самоврядування в Україні. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: дослідити історичні умови виникнення та розвитку органів суддівського самоврядування; визначити їх поняття та правову сутність; на підставі аналізу науково-правових джерел визначити особливості правової природи органів суддівського самоврядування в Україні в декількох аспектах – з точки зору організації та функціонування.

Результати дослідження. Досліджуючи правову природу органів суддівського самоврядування, передусім варто звернутися до аналізу історичних умов виникнення та розвитку цих органів.

В науковій літературі зауважується, що у державах Західної Європи суддівське самоврядування було нормативно визначено після Другої світової війни, як правило, в конституційних актах. В якості прикладу О.І. Потильчак наводить успішний досвід нормативного регулювання суддівського самоврядування в Італії та в інших країнах континентальної Європи через запровадження єдиного органу суддівського самоврядування – вищої ради юстиції (або подібної структури за суттю, але різної за назвою), спонукає експертів Ради Європи, неурядових суддівських організацій до обговорення цього питання в позитивному аспекті та необхідності запровадження подібних інституцій в державах Східної Європи [2, с. 258].

В Україні перші спроби запровадження суддівського самоврядування пов'язані із обранням курсу на розбудову незалежної та демократичної держави, та формування трьох самостійних гілок влади.

Початок нормативного закріплення суддівського самоврядування було покладено на І з'їзді суддів України, який відбувся в 1991 р., незабаром після проголошення Верховною Радою України Декларації про державний суверенітет нашої держави. Судді України, зокрема Миколаївської, Одеської, Київської, Івано-Франківської областей, ініціювали скликання Всеукраїнського зібрання суддів для вирішення назрілих питань реформування судової системи, оскільки тягар старих проблем гальмував подальше її вдосконалення та розвиток, демократизацію держави [3, с. 46].

Вже в 1994 році було прийнято Закон України «Про органи суддівського самоврядування», яким завданнями органів суддівського самоврядування визначались: створення найбільш сприятливих умов для забезпечення діяльності судів; удосконалення підготовки кадрів, підвищення кваліфікації суддів, подання їм методичної допомоги; зміцнення незалежності суддів, захист від втручання в їх судову діяльність; здійснення контролю за організацією діяльності судів [4]. При цьому до органів суддівського самоврядування відносились конференції, збори та зїзди суддів України.

Закон «Про органи суддівського самоврядування» втратив чинність в 2002 році у зв'язку із прийняттям Закону України «Про судоустрій» [5], яким було утворено досить розгалужену систему органів суддівського самоврядування. Причому повноваження деяких з них співпадали, не було чіткого розмежування їх функцій.

Більш чітке розмежування повноважень між різними органами суддівського самоврядування було зроблено внаслідок запровадження судової реформи 2010 р., в результаті якої прийнято Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [6]. Однак остаточне упорядкування системи та діяльності цих органів, що призвело до скорочення їх видів, здійснено лише в 2015 році із прийняттям Закону

України «Про забезпечення права на справедливий суд» [7], яким було затверджено нову редакцію Закону «Про судоустрій і статус суддів».

Аналізуючи нововведення даного закону в частині регулювання організації та функціонування органів суддівського самоврядування, С.Р. Леськів відмітив, що такий крок до зруження чисельності організаційних форм суддівського самоврядування є виправданим, адже, враховуючи якість функціонування, дублювання повноважень органів суддівського самоврядування, необхідність фінансування діяльності кожного з них, породжувалися як юридичні, так і економічні нюанси, які потребували вирішення, особливо враховуючи політичну ситуацію, яка склалася на сьогодні у нашій державі [8, с. 61]. Повністю погоджуючись із зауваженням науковця, слід зазначити, що реформування органів суддівського самоврядування продовжується.

Так, із набуттям чинності нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» статус органів суддівського самоврядування зазнає чергових змін.

Дослідивши ці зміни, А.В. Помазанов вказує, що здобутками цього закону в контексті суддівського самоврядування можна вважати запровадження демократичної системи органів суддівського самоврядування: з'їзд суддів формуватиметься не в центрі, а знизу – зборами суддів відповідних судів. На відміну від попередньої редакції, відтепер докладно прописаний механізм обрання делегатів до органів суддівського самоврядування [9, с. 29].

Зокрема, ч. 6 ст. 126 нового Закону «Про судоустрій і статус суддів» визначено, що збори суддів кожного суду загальної юрисдикції (крім місцевих загальних судів) обирають таємним голосуванням делегатів на з'їзд суддів України. Збори суддів кожного місцевого загального суду обирають таємним голосуванням делегатів на спільні збори суддів місцевих загальних судів у Автономній Республіці Крим, кожній області, містах Києві та Севастополі за принципом один делегат від десяти суддів. Якщо в суді менш як десять суддів, від нього делегується одна особа [1]. Водночас варто відмітити, що система органів суддівського самоврядування не змінилася.

Отже, хоча правовий статус органів суддівського самоврядування неодноразово змінювався, вони завжди відігравали вирішальну роль у прийнятті рішень з питань, які стосуються організації суддів, роботи допоміжних структур та ін. Для визначення їх ролі та значення в управлінні та організації діяльності господарських судів України розкриємо для початку зміст поняття «суддівське самоврядування».

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови категорія «самоврядування» визначається як: 1) форма управління, за якою суспільство, певна організація, господарська чи адміністративна одиниця тощо має право самостійно вирішувати питання внутрішнього керівництва; 2) право державної одиниці самостійно вирішувати питання внутрішнього законодавства й управління, а також мати свої урядові органи [10, с. 651].

Таким чином, самоврядування відрізняється з-поміж інших видів управління тим, що: по-перше, даний вид соціального управління ґрунтується на засадах колективності, самостійності та самоуправління; по-друге, право на самоуправління виникає щодо питань діяльності відповідного органу, його влада не поширюється на інші органи. Як одну із форм управління суддівське самоврядування розглядають і деякі науковці.

Так, на думку О.В. Ул'яновської суддівське самоврядування – це особливий вид делегованого державного управління, в якому суб'єктами управління постають суддівські колективи та їх органи, які наділені повноваженнями щодо прийняття управлінських рішень з питань організаційного забезпечення судів та діяльності суддів, соціального захисту суддів та їхніх сімей, а також інших питань, що безпосередньо не пов'язані зі здійсненням правосуддя, при цьому управлінський вплив цих рішень поширюється на суддівський корпус [11, с. 73]. Отже, науковцем відзначається, що суддівське самоврядування – це вид делегованого державного управління, що означає його здійснення шляхом реалізації делегованих повноважень.

В свою чергу, делегування повноважень визначається як процес передачі власних повноважень делегуючого суб'єкта делегованому суб'єкту, який базується на вільному волевиявленні обох суб'єктів делегування, здійснюється для найбільш ефективної реалізації зазначених повноважень, супроводжується передачею відповідних фінансових та/або матеріальних ресурсів і оформлюється шляхом укладення адміністративного договору або відповідним законодавчим актом [12, с. 157]. Суб'єктом делегування в даному випадку виступає держава в особі органів законодавчої влади.

Виходячи із означених особливостей, юридична природа суддівського самоврядування виражається в наступному. По-перше, незалежність суддів не означає, що їх діяльність не підпорядковується певним правилам, графіку роботи, іншим правилам службово-трудова дисципліни, правилам внутрішнього розпорядку суду, які не можуть бути врегульовані на вищому законодавчому рівні, а

потребують розробки локальних актів. Ці питання вирішуються в порядку здійснення суддівського самоврядування. По-друге, судді як носії судової влади не є державними службовцями і не перебувають на службі та у підпорядкуванні будь-якого органу. Тому управління в суддівському корпусі може здійснюватися лише на засадах самоуправління через органи суддівського самоврядування.

Деякі науковці розглядають суддівське самоврядування з організаційної точки зору. Зокрема, О.В. Білова вважає, що суддівське самоврядування – це створене в силу закону об'єднання особливого виду – публічної корпорації, утворене шляхом участі суддів у державному управлінні судами для вираження своїх інтересів як носіїв судової влади і з метою забезпечення незалежності судової влади. до складу цього об'єднання на умовах обов'язкового членства входять судді судів усіх рівнів, об'єднаних правилами суддівської поведінки та обов'язковими для всіх суддів корпоративними актами [13, с. 5].

Подібний підхід цілком узгоджується із визначенням, що міститься в Рекомендаціях № (94) 12 Комітету Міністрів Ради Європи від 13 жовтня 1994 р. «Незалежність, дієвість та роль суддів», де вказується, що суддівське самоврядування – це автономний колегіальний орган, який здійснює призначення, розподіляє обов'язки, переводить суддів до інших судів, підвищує на посаді та накладає дисциплінарні стягнення [14].

Водночас варто відзначити, що сформульоване визначення може бути застосоване для означення змісту органу суддівського самоврядування. При цьому слід враховувати, що суддівське самоврядування може реалізовуватися не тільки через організаційну форму органу, але і поза неї. Між тим, відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», суддівське самоврядування в усіх організаційних формах здійснюється через органи суддівського самоврядування – збори, Раду та 3^тзд суддів.

Збори суддів відповідно до законодавства України визначаються як зібрання суддів відповідного суду, на якому вони обговорюють питання внутрішньої діяльності цього суду та приймають колективні рішення з обговорюваних питань [1]. Отже, за своїм статусом збори суддів фактично не належать до органу, оскільки не відповідають всім основним ознакам останнього: вони не є юридичною особою, не мають власного рахунку, їх фінансування здійснюється з Державного бюджету тощо. Те ж саме стосується інших органів суддівського самоврядування – Ради суддів та 3^тзду суддів.

З цього приводу М.І. Вільгушинський пропонує для розв'язання питання організаційної визначеності внести зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», якими Раду суддів України наділити статусом юридичної особи, уповноваженої представляти органи судової влади (судів загальної юрисдикції) у відносинах з усіма без винятку органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними, юридичними особами, міжнародними організаціями тощо [15, с. 23].

Однак така пропозиція видається дещо спірною. По-перше, створення юридичної особи передбачає здійснення системи реєстраційних та інших дій з оформлення юридичної особи, що потребує визначеності з організаційно-правовою формою цієї особи, обрання її органів управління, відкриття рахунку в банківській установі тощо. Разом з тим, означене суперечить законодавству України про судоустрій. По-друге, юридична особа за цивільним законодавством України [16] здійснює свою діяльність на постійній основі, що означає відносно постійний склад учасників (засновників), безперервність роботи. Аналізуючи положення Розділу VIII «Суддівське самоврядування» Закону України «Про судоустрій і статус суддів», доходимо до висновку, що діяльність органів суддівського самоврядування носить періодичний характер. Крім того, персональний склад цих органів також змінюється. Таким чином, надавати Раді суддів чи будь-якому іншому органу суддівського самоврядування статусу юридичної особи недоцільно.

Цікава думка висловлена О.М. Коротун, яка вважає, що суддівське самоврядування за законодавством України – це визначений Законом спосіб відправлення функцій судової влади професійними судьями за рахунок коштів державного бюджету та не пов'язаний із здійсненням правосуддя [17, с. 11]. Тобто науковець поділяє судову владу на дві складові – судову владу щодо здійснення правосуддя у конкретному виді судочинства та судову владу щодо організації діяльності судів. Суддівське самоврядування – це форма здійснення другого виду судової влади.

Такий висновок цілком узгоджується з положенням ч. 3 ст. 126 нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів», де зазначається, що до питань внутрішньої діяльності судів (вирішення яких здійснюється органами суддівського самоврядування) належать питання організаційного забезпечення судів та діяльності суддів, соціальний захист суддів та їхніх сімей, а також інші питання, що безпосередньо не пов'язані зі здійсненням правосуддя [1].

Висновки. Отже, можемо зробити декілька висновків. Перш за все зазначимо, що суддівське самоврядування можна розглядати у функціональному та організаційному аспектах. У пер-

шому значенні суддівське самоврядування слід визначити як форму судового управління, яке реалізується виключно суддями через створені в установленому законом порядку органи та полягає у вирішенні питань організації та функціонування судової влади, що не пов'язані із здійсненням правосуддя.

В організаційному аспекті суддівське самоврядування слід розглядати як організаційно-формований інститут, в структуру якого входять збори суддів місцевого суду, апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду, Пленум Верховного Суду, Рада суддів України та з'їзд суддів України, порядок обрання делегатів, періодичність та порядок проведення засідань яких визначається законодавством, регламентами, положеннями та іншими актами. За своєю юридичною природою органи суддівського самоврядування не є юридичними особами або державними органами, оскільки не в повній мірі відповідають основним ознакам останніх. Тобто це особливі структурні утворення, правила організації та функціонування яких є специфічними та відрізняються від інших типів органів, в тому числі професійних спілок, саморегулювальних організацій та інших подібних утворень. Така специфіка передусім обумовлена дією принципу незалежності суддів та самостійністю судової влади.

Список використаних джерел:

1. Про судоустрій і статус суддів: проект закону від 30.05.2016 р. реєстр. № 4734 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59259
2. Потильчак О.І. Становлення суддівського самоврядування в Україні: досвід зарубіжних держав для України / О.І. Потильчак // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 3. – С. 257-260.
3. Косарев В.І. Суддівське самоврядування: становлення і перспективи / В.І. Косарев // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 6. – С. 46–48.
4. Про органи суддівського самоврядування: Закон України від 02.02.1994 р. № 3909-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 22. – Ст. 138.
5. Про судоустрій: Закон України від 07.02.2002 р. № 3018-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 27-28. – Ст. 180.
6. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI // Офіційний вісник України. – 2010. – № 55/1. – Ст. 1900.
7. Про забезпечення права на справедливий суд: Закон України від 12.02.2015 р. № 192-VІІІ // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 18, № 19-20. – Ст. 132.
8. Леськів С.Р. Історичні аспекти становлення інституту суддівського самоврядування в Україні / С.Р. Леськів // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2015. – № 3. – С. 58-63.
9. Помазанов А.В. Суддівське самоврядування за новим законодавством України: виклики та перспективи / А.В. Помазанов // Віче. – 2016. – № 5-6. – С. 28-31.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
11. Ул'яновська О.В. Роль суддівського самоврядування в забезпеченні ефективного судочинства / О.В. Ул'яновська // Адміністративне право і процес. – 2014. – № 1 (7). – С. 68–84.
12. Бублик Г.В. Делегування повноважень місцевими органами влади: організаційно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Бублик Галина Василівна. – К., 2005. – 187 с.
13. Білова О.В. Проблеми суддівського самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / О.В. Білова. – Х., 2008. – 19 с.
14. Рекомендація № (94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів»: міжнародний документ Комітету Міністрів Ради Європи від 13 жовтня 1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_323
15. Вільгушинський М.Й. Суддівське самоврядування та його вплив на діяльність судів загальної юрисдикції / М.Й. Вільгушинський // Адвокат. – 2013. – № 5 (152). – С. 21-24.
16. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.
17. Коротун О.М. Організація і функції суддівського самоврядування за законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / О.М. Коротун. – К., 2009. – 19 с.